

[Неофіційний переклад]

РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТІВ У ЗАХИСТІ Й ПРОСУВАННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

The Role of Academia in
Human Rights Protection and
Promotion

*Stéphanie Lagoutte,
Danielle Soskin*

2018

РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТІВ У ЗАХИСТІ Й ПРОСУВАННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

Зміст

РОЛЬ УНІВЕРСИТЕТІВ У ЗАХИСТІ Й ПРОСУВАННІ ПРАВ ЛЮДИНИ

1. РОЛЬ НАУКОВОГО СПІВТОВАРИСТВА У СУСПІЛЬСТВІ

1.1. ВІД АВТОНОМНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО УСТАНОВ,
ЩО ВИРОБЛЯЮТЬ ЗНАННЯ

1.2. ГЛОБАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ У РОЛІ УНІВЕРСИТЕТІВ

2. АКАДЕМІЧНА СВОБОДА

2.1 ЮРИДИЧНА І ПОЛІТИЧНА ОСНОВА ДЛЯ АКАДЕМІЧНОЇ
СВОБОДИ

2.2. ВАЖЛИВІСТЬ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ

2.3 ІНСТИТУЦІЙНА АВТОНОМІЯ І ПРАВО ОСОБИСТОСТІ
НА АКАДЕМІЧНУ СВОБОДУ

2.4 ЕРОЗІЯ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ

3. РОЛЬ НАУКОВОЇ СПІЛЬНОТИ У НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

3.1. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗАГАЛЬНОЇ РОЛІ НАУКОВОЇ
СПІЛЬНОТИ У НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ
ЛЮДИНИ

3.2 ВИКЛИКИ І ДИЛЕМИ

ВИСНОВКИ

Переклад

Анастасія Кузьменко

Ліана Федосова

Дар'я Черкашина

У редакції

Олени Уварової, Дмитра Філіпського

Неофіційний переклад видання Датського інституту з прав людини: **The Role of Academia in Human Rights Protection and Promotion / Stéphanie Lagoutte, Danielle Soskin. 2018.**

1. РОЛЬ НАУКОВОГО СПІВТОВАРИСТВА У СУСПІЛЬСТВІ

Перефразовуючи Томушата, наукове співтовариство є частиною суспільства і, в більшості випадків, не кращою[1]. Це відноситься до всіх суб'єктів НКПЧ. Вони такі ж добрі, сильні, незалежні і т. д. як рамки, розроблені для них суспільством і державою. Роль академічних кіл змінюється разом зі змінами в суспільстві, чи то поява масової університетської освіти, розвиток ІТ, економічна криза або більш контекстуальні політичні зміни. Крім того, академічні кола настільки вільні, наскільки це дозволяють їм політики, парламент і уряди.

Тому, перш ніж розглядати роль наукових кіл захисту і заохочення прав людини, в теперішньому робочому документі буде зроблено огляд становища університетів і наукових досліджень в суспільстві. У робочому документі представлені дві основні тенденції: по-перше, перехід від автономних академічних інститутів до інститутів «виробництва знань» і, по-друге, різноманітність позицій академічних кіл у глобалізованому світі. Нарешті, у документі більш коротко розглядається роль наукових кіл в обговоренні прав людини.

[\[1\]](#) *Tomuschat in Harvard Law School publication 2004, p.33.*

1.1. ВІД АВТОНОМНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ ДО УСТАНОВ, ЩО ВИРОБЛЯЮТЬ ЗНАННЯ

У 1994 році Гіббонс та інші опублікували роботу, в якій аналізується розвиток наукових досліджень та виробництва знань у вищих навчальних закладах; в кінцевому підсумку стверджується, що процес наукових досліджень переживає драматичні зрушення[1]. Їхню тезу можна резюмувати як проведення відмінності між тим, що було названо «підхід 1» і «підхід 2» університетської моделі. Підхід 1 характеризується акцентом на автономію дослідників і інститутів, а також на створення роботи, яка часто посилює класифікаційні відмінності між дисциплінами. Крім того, підхід 2 фокусується на впровадженні знання — це додаток, зосереджений часто на розтині різних дисциплін[2].

Академічні кола займають привілейоване положення в рамках моделі 1-го підходу, оскільки академічні установи несуть відповідальність за розробку нових досліджень і технологій, за навчання наступного покоління постачальників політики і послуг, а також за надання об'єктивних даних і оглядів поточної державної політики[3]. В цю модель вбудовані три «комунальні норми» учених, які підкреслюють: об'єктивність роботи і результатів; їх внесок у розвиток знань і, нарешті, їх соціальна функція захисту інтересів вразливих членів суспільства[4]. Ця «соціальна функція» академічних кіл помітна у сфері прав людини, де вчені створили або брали участь у роботі клінік правової допомоги, що займаються питаннями порушення прав людини; були членами НУО і писали для цих організацій інструкції; і, нарешті, були призначені незалежні експерти міжурядових органів, таких, як договірні органи ООН.

Тому історично роль університетів у суспільстві була як відносно автономного спостерігача, а дослідники вели свою роботу у «башті із слонової кістки», взаємодіючи тангенціально з приватною сферою і виступаючи як додержання балансу і дій публічної сфери. Однак Гіббонс стверджує, що в даний час спостерігається глобальний зсув у бік більшого акценту на комерціалізацію знань[5].

На відміну від підходу 1, який знаходить внутрішню цінність в процесі досліджень і навчання, модель університету підходу 2 цінує дослідження, які мають практичне застосування, наприклад, через політику. В силу взаємозалежності соціальних факторів розробка політики вимагає комплексних рішень, які найкращим чином забезпечуються міждисциплінарними дослідженнями. Це мало наслідки для усвідомлення соціальної ролі університетів. Підхід 1 розглядає соціальну значимість університетів як засновану на волі досліджень інститутів. Проте університети другого підходу до навчання повинні довести свою спроможність і обґрунтувати використання державних коштів прямими вимірними результатами[6]. Частково цьому зсуву сприяла поява альтернативних виробників знань, таких, як консультаційні фірми, аналітичні центри та організації активістів[7]. Оскільки ці альтернативні джерела досліджень можуть забезпечити роботу, орієнтовану на політику, без обмежень на надання освіти, стверджується, що вони створюють «ринок ідей», який підриває здатність університетів заохочувати та підтримувати ефективне управління[8].

Питання про те, чи є цей зсув у підході 2 позитивним, є спірним. Гіббонс стверджує, що підхід 2 не є по своїй суті протилежним позитивним змінам у суспільстві, оскільки він вбудовує соціальну відповідальність у всі дослідження, зосереджуючись на результатах[9]. На жаль, в той час як позитивні зрушення можна спостерігати в областях досліджень, які були визнані важливими з політичної точки зору, Гіббонс не враховує негативні наслідки підходу 2 для областей досліджень, які виходять за рамки цих параметрів. Загострення конкуренції за державне та приватне фінансування, обумовлене наявністю альтернативних дослідницьких ресурсів, може підштовхнути університети до зосередження уваги на політичних цілях. Це створює структури

стимулювання, які цінують одні результати над іншими, зміщуючи роль університетів на роль підприємця[10]. Крім того, уряди отримують користь із результатів безперервних довгострокових досліджень, придатних для проведення більш глибокого аналізу. Університети мають найкращі можливості для проведення такого роду досліджень, але отримують фінансову винагороду, якщо вони проводять свої дослідження з короткостроковими цілями.

Перехід між підходом 1 та підходом 2 також викликає питання щодо внутрішньої структури ВНЗ. Університети мають внутрішню дисциплінарну структуру; однак дослідження, проведені в рамках другого підходу, носять все більш міждисциплінарний характер[11]. Університети організовуються як центри, де проводяться міждисциплінарні дослідження, а також міждисциплінарна освіта.

За останні два десятиліття інтерес до вивчення теоретичної і практичної реалізації стандартів у галузі прав людини зростає. Дослідження і викладання в області прав людини включають такі очевидні предмети, як право, філософія, історія і політичні науки; вони також охоплюють широке коло соціальних наук, таких як соціологія, економіка, антропологія і дослідження в області розвитку. Ці дисципліни вносять внесок у сферу реалізації прав людини шляхом аналізу динаміки (не) реалізації прав людини в реальному житті, виявлення фактичних прогалин у реалізації, збору якісних і кількісних даних про реалізацію прав людини, проведення тематичних досліджень з корінних причин прогалин у реалізації, а також можливих рішень тощо[12].

Про це свідчить створення в багатьох університетах[13] великих міждисциплінарних науково-дослідних центрів з прав людини, а також створення міждисциплінарних магістерських програм[14] для підготовки майбутніх фахівців в галузі прав людини. Організація Об'єднаних Націй також брала участь в цих зусиллях шляхом створення кафедр ЮНЕСКО з прав людини у всьому світі[15].

[1] Nowotny, H. Scott, P and Gibbons M., «Introduction: Mode 2 Revisited: The New Production of Knowledge» in Gibbons, M. et al. *The New Production of Knowledge: The Dynamic of Science and Research in Contemporary Societies*, London: Sage, 1994.

[2] Nowotny, H. Scott, P and Gibbons M., 1994, op. cit.

[3] ОБСЕ, *Understanding the Regional Contribution of Higher Education Institutions a Literature Review*. Навчальний робочий документ №.9, 2007.

[4] ОБСЕ, 2007, op. cit.

[5] Nowotny, H. Scott, P and Gibbons M., 1994, op. cit.

[6] ОБСЕ, 2007, op. cit.

[7] Nowotny, H. Scott, P and Gibbons M., 1994, op. cit.

[8] ОБСЕ, 2007, op. cit.

[9] Gibbons, M., *What Kind of University? Research and Teaching in the 21st century*, Beanland Lecture, Victoria University of Technology, 1997.

[10] Soo, D, *Envisioning a Regional Role: Comprehensive Universities and Conceptions of the Regional Contributions*, Dissertation, University of Pennsylvania, 2011.

[11] Gibbons, M., 1997, op. cit.

[12] Див., *Наприклад, виконану роботу з реалізації прав людини: Risse, Thomas; Ropp, Stephen C.; Sikkink, Kathryn (eds.): The persistent power of human rights: from commitment to compliance, Cambridge: Cambridge University Press, 2013; Hafner-Burton, Emily M.: Making human rights a reality. Princeton: Princeton University press, 2013; Simmons, B.: Mobilizing Human Rights: International Law in Domestic Policies. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.*

[13] *Наприклад: Правознавчий центр Есекського університету (www1.essex.ac.uk/hrc), Центр вивчення прав людини в LSE (www.lse.ac.uk/humanRights), дослідницький відділ Датського інституту прав людини (www.humanrights.dk/research), Маастрихтський центр з прав людини (www.maastrichtuniversity.nl).*

[14] *Наприклад: магістр права в UCL, Великобританія; Магістр наук з прав людини в Колумбійському університеті, штат Нью-Йорк, США; Міждисциплінарний магістр прав людини в UFS, RSA. Див. Також*

Європейський міжвузовний центр (EIUC) та його глобальний кампус регіональних майстрів з прав людини (www.eiuc.org/education/global-campus-regional-masters.html).

[15] Кафедри ЮНЕСКО з прав людини в більшості випадків мають міждисциплінарний характер. Вони пропонують викладання та дослідження, а також співпрацюють з політиками, громадянським суспільством та місцевими громадами. Вони існують у всьому світі, наприклад, у Люксембурзі, Греції (Фессалоніці), Палестині (Національний університет ім. Наджа), Бенін (Абомі-Калаві), Коста-Ріка (де-ла-Салле) та ін.

1.2. ГЛОБАЛЬНІ ВІДМІННОСТІ У РОЛІ УНІВЕРСИТЕТІВ

Незважаючи на глобалізацію і взаємозалежність, яку вона приносить, було б неправильно розглядати сприйману роль університетів у суспільстві як однорідну у всьому світі. Розуміння відмінності має важливе значення[1].

Навчальні заклади існували в Африці в доколониальний час, часто у формі релігійних навчальних закладів, наприклад в Єгипті, Ефіопії або в Тімбукту (Малі)[2]. На Близькому Сході освітні установи датуються 7-м століттям у вигляді медресе, релігійних навчальних закладів та Бейт Аль-Хікма (будинок мудрості), які зосереджені на наукових областях[3]. Незважаючи на цю спадщину, колоніальна епоха зіграла важливу роль у формуванні позицій та ролі університетів у всіх цих регіонах сьогодні.

Створення колоніальними державами навчальних закладів Західного типу на колонізованих територіях не переслідувало мету вирішення соціально-економічних проблем в Африці і на Близькому Сході[4]. Замість цього ці університети переслідували двояку мету: колоніальне управління і подальша політика асиміляції[5]. Мета систем вищої освіти полягає у створенні корінного елітного класу, одержанні колоніального утворення, здатного керувати колоніальною системою[6]. В Африці університети не зберегли автономії від колоніальних держав. Це поширювалося і на фінансування, коли старі навчальні центри та ісламські релігійні центри не отримували фінансування, оскільки їх вчення суперечили колоніальній політиці[7]. Таким чином, сучасні африканські та Близькосхідні університети не еволюціонували від моделі 1-го підходу, оцінюючи виробництво знань за їх внутрішню цінність; замість цього їх історія — це історія нав'язаних ззовні «інструментів панування»[8]. При цьому в деяких частинах світу університети відіграють важливу роль у боротьбі за деколонізацію[9].

Після здобуття незалежності ці університети перейшли під державний контроль і стали творцями національної та регіональної ідентичності[10]. В Африці народ потрапив у ВУЗи через слабкість інститутів, залишених після виведення колоніальних держав[11]. Однак у зв'язку зі збільшенням державного боргу африканські уряди уклали угоди про допомогу з іноземними організаціями. Ці організації вимагали від держав зосередити увагу на початковій і середній освіті, які в той час розглядалися як важливіший чинник розвитку, ніж вища освіта[12]. В черговий раз курс вищої освіти не був продиктований вимогами народу або суспільства.

У постколоніальному контексті вищі навчальні заклади та наукові кола в цілому є нестійким політичним інструментом. У деяких випадках учні і співробітники, як і раніше є членами великих профспілок і політичних партій, які або підтримують владу, або оспорюють її[13]. Тому уряди з обережністю ставляться до кампусів, де збирається велика кількість молоді, оскільки вони забезпечують суспільний простір, де опозиційні рухи можуть отримати голос. Реакція держав на цю загрозу втрати контролю включає недооцінку університетів в державних бюджетах, закриття університетів, розвідувальні служби в кампусах і придушення академічної свободи[14].

В даний час африканські університети також стикаються з проблемами нестачі ресурсів і величезного припливу студентів. Вибір на користь масової державної університетської освіти протягом останніх 15 років, особливо у франкомовних країнах Західної Африки, сприяв масової деградації якості освіти у багатьох університетах[15]. Як ще один наслідок цієї екстремальної ситуації, виробництво академічних досліджень практично відсутнє.

Цікаво відзначити, що нинішнє зростання приватних університетів як в Африці, так і на Близькому Сході означає, що роль університетів в цих суспільствах набуває нової форми. Приватизація надає унікальну можливість для зростання академічної свободи і більш широкого доступу до вищої освіти в цих умовах. В Африці приватне фінансування дозволило іншим секторам суспільства отримати доступ до університетів: жінки приймаються в приватні університети в більшій мірі, ніж чоловіки, у той час як уряд тепер може переорієнтувати кошти на розвиток

вищої освіти у сільських громадах[16]. Аналогічна тенденція спостерігається на Близькому Сході, де приватні університети, що базуються в регіоні, пропонують альтернативні можливості отримання освіти для жінок, які не бажають або не можуть виїжджати за кордон.

Однак зростання приватних університетів і приватного фінансування може мати негативні наслідки. В Африці, приватні установи можуть закликати держави скоротити свою участь в наданні вищої освіти як слабину, що підбирається приватними установами[17]. Крім того, партнерські відносини з іноземними донорами все частіше стають однією з відмінних рис успішного африканського університету[18]. Проблематично, що іноземні фінансові внески можуть впливати на зміст того, що вивчається і викладається, порушуючи академічну свободу установ. Це може збільшити нерівність всередині країни, оскільки бідніші університети можуть не виправдано страждати від тиску донорів з-за їх залежності від фінансування, в той час як більш багаті університети можуть мати більший потенціал для захисту академічної свободи. Аналогічна тенденція спостерігається на Близькому Сході, однак фінансові внески надходять з самого регіону. Державне фінансування іноземних, приватних університетів урядами країн Близького Сходу впливає на гнучкість інститутів. Фінансування з боку Штатів дозволяє уряду обмежувати рівень академічної свободи, зміст навчальних програм і практику найму на роботу в університети щодо релігійної та сексуальної ідентичності[19]. Таким чином, університети самі стають порушниками прав людини, застосовуючи обмежувальну практику найму і цензуру щодо своїх студентів і викладачів.

Роль, яку академічні кола відіграють у забезпеченні прав людини, в історії і в різних країнах досить різна. Мета цього робочого документа полягає в тому, щоб розповісти про участь наукових кіл у правозахисному русі в усьому світі[20]; проте можна зазначити, що існує багато прикладів, коли вчені брали участь у маніфестах і закликали до дій у підтримку прав людини. У США і Франції існує традиція активної участі ВНЗ та науковців на захист миру, прав людини і соціальної справедливості[21]. В інших частинах світу роль науки була більш нюансованою. Наприклад,

в Латинській Америці були періоди, коли університети активно підтримували диктатуру, за ними слідували періоди, коли університети відігравали «прогресивну роль у вихованні відкритого суспільства»[\[22\]](#).

Нещодавні події в 2016 і 2017 роках у Туреччині та Угорщині показали, що університети і наукові кола в усьому світі займають позицію щодо ситуації в своїх інститутах-однолітках у двох країнах. В обох ситуаціях вони закликали поважати і захищати академічну свободу факультету і основні права людини[\[23\]](#). Однак, як видається, активізм в області прав людини з боку академічних кіл зараз менш сильний, ніж раніше, оскільки академічні кола намагаються підтримувати баланс між турботою про академічний досвід (і іншими критеріями успіху/результатів) і знайомством з питаннями суспільного життя та участю в них[\[24\]](#).

У висновку щодо ролі академічних кіл в суспільстві слід зазначити, що зміни в часі і відмінності в місцях позначаються на типі викладання та наукових дослідженнях, що проводяться в університетах. У зв'язку з цим зміцнення ролі університетів у справі захисту та заохочення прав людини вимагає зміцнення процесу підготовки і поширення відповідних знань у галузі прав людини науковими колами на основі навчання та інформаційно-пропагандистської роботи з іншими учасниками НСЧС.

- [1] *Harvard Law School publication 20014, p. 26*
- [2] *Woldegiorgis, E. and Doevenspeck, M., The Channing Role of Higher Education in Africa: A Historical Perspective, Higher Education studies Vol. 3 (6), 2003, 35–45.*
- [3] *Romani, V., The Politics of Higher Education in the Middle East: Problems and Prospects, Middle East Brief, Issue 36, 2009.*
- [4] *Rupp, R., Higher Education in the Middle East: Opportunities and Challenges US Universities and Middle East Partners, Global Media Journal, Vol. 8 (14), 2009.*
- [5] *Woldegiorgis, E. and Doevenspeck, M., 2013, op. cit.*
- [6] *Rupp, R., 2009, op. cit.*
- [7] *Romani, V., 2009, op. cit.*
- [8] *Woldegiorgis, E. and Doevenspeck, M., 2013, op. cit.*
- [9] *Професор Упендра Баксі у видавництві Гарвардської школи права, 2004 рік: політичні функції, що виконуються університетами. — с. 28.*
- [10] *Barbosa, A., «Modern Colonialism in African Education: The Wave of Foreign Investment in Sub-Saharan Africa.» The Vermont Connection, Vol. 31, 2010, 31–36.*
- [11] *Woldegiorgis, E. and Doevenspeck, M., 2013, op. cit.*
- [12] *Barbosa, A., 2010, op. cit.*
- [13] *Професор Упендра Баксі у видавництві Гарвардської школи права, 2004 рік: політичні функції, що виконуються університетами. — с. 28.*
- [14] *Romani, V., 2009, op. cit.*
- [15] *Ahadzi-Nonou, Koffi: « L'université africaine face à son avenir: entre impasse et espoir», in Démocratie en question. Mélanges en l'honneur du Professeur Théodore Soro, Presse de l'Université Topulouse 1 Capitole, 2017, 33–47.*
- [16] *Woldegiorgis, E. and Doevenspeck, M., 2013, op. cit.*
- [17] *Barbosa, A., 2010, op. cit.*
- [18] *Barbosa, A., 2010, op. cit.*
- [19] *Rupp, R., 2009, op. cit.*
- [20] *Публікація Harvard Law School, 2004, див. вище., дає уявлення про цю історію.*
- [21] *Наприклад, під час алжирської війни «Маніфест 121» був*

підписаний у вересні 1960 року багатьма ученими і засудив застосування катувань французькою армією.

[\[22\]](#) Професор Хуан Мендес, у видавництві Гарвардської школи права, 2004 рік, стор. 29

[\[23\]](#) Див нижче розділ 3.4 про ерозії академічної свободи.

[\[24\]](#) Професор Хуан Мендес, у видавництві Гарвардської школи права, 2004 рік, стор. 29

2. АКАДЕМІЧНА СВОБОДА

Академічна свобода захищена міжнародними стандартами в галузі прав людини; це як колективне, так і індивідуальне право і включає право на інституційну автономію для академічної установи і право окремих вчених брати участь в публічних дебатах.

2.1 ЮРИДИЧНА І ПОЛІТИЧНА ОСНОВА ДЛЯ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ

Два основних міжнародних стандарти стосуються академічної свободи.

(1) КЕСКП і МПЕСКП

Перший — Зауваження загального порядку №13 («GC 13») Комітету ООН з економічних, соціальних і культурних прав (КЕСКП). Стаття 13 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП) також захищає право на освіту. Навіть якщо в статті 13 не згадується академічна свобода, КЕСКП розглядає академічну свободу в GC 13, де підзаголовок спеціально присвячений «академічній свободі та інституційній автономії»[\[1\]](#).

За відправну точку GC 13 має те, що вона вказує, що «право на освіту може бути доступно тільки в разі академічної свободи персоналу і студентів»[\[2\]](#). Якщо академічна свобода існує у всьому секторі освіти, Комітет стурбований тим, що «персонал і студенти у вищій освіті особливо уразливі для політичного та іншого тиску, яке підриває академічну свободу»[\[3\]](#). У GC 13 КЕСКП також окреслюється відмінності між академічною свободою для окремих осіб і академічною свободою установ, яка проявляється в їх автономії. Вони вважали їх настільки ж важливими для реалізації права на освіту[\[4\]](#).

Комітет визначає академічну свободу як свободу «продовжувати, розвивати і передавати знання та ідеї за допомогою досліджень, навчання, вивчення, обговорення, документації, виробництва, створення або записування»[\[5\]](#). Тому академічна свобода тісно пов'язана зі свободою думок і їх вираження, свободою зібрань і заборонаю дискримінації[\[6\]](#).

(2) Рекомендації МОП / ЮНЕСКО

Інший відповідний стандарт встановлюється Рекомендацією

МОП / ЮНЕСКО про статус викладацького складу вищої освіти з 1997 року («Рекомендація МОП / ЮНЕСКО 1997 року»)[\[7\]](#).

Ці стандарти МОП / ЮНЕСКО були створені після консультацій з «Науковим товариством і експертами з правових питань, НВО, включаючи Міжнародну організацію праці і з державами-членами»[\[8\]](#). Незважаючи на те, що в Рекомендації МОП / ЮНЕСКО 1997 року не є юридично обов'язковою, у держав-членів дійсно є міжнародна політична зобов'язання стежити за механізмами звітності та процедурами подальшої діяльності, які впроваджуються такими інструментами м'якого права. Таким чином, в Рекомендації МОП / ЮНЕСКО 1997 року утримується функція закріплення концепції академічної свободи в трохи абстрактній формі. У той же час, сигналізуючи державам-членам про прийнятий стандарт дотримання принципів[\[9\]](#). Наприклад, 8-а сесія спільного комітету МОП / Члени ЮНЕСКО зібралися в 2001 році для оцінки, серед іншого, звинувачень, висунутих асоціаціями вчителів держави-члена на підставі академічної свободи. Ці звинувачення варіювалися від незаконного припинення діяльності викладачів з антиурядовими поглядами на відмову уряду вести переговори про зарплату вчителів[\[10\]](#). У цьому сенсі в Рекомендації МОП / ЮНЕСКО 1997 року вирішили питання про захист академічної свободи на міжнародному рівні.

Велике значення Рекомендації МОП / ЮНЕСКО щодо міжнародного дискурсу про академічну свободу далі взято з рекомендації на посилання інших міжнародних текстів.

У своїй преамбулі ця рекомендація стосується Загальної декларації прав людини (1948 р), статті 13 МПЕСКП (1966), Конвенції ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960), а також документів МОП, що стосуються свободи об'єднання, права на організацію і рівність можливостей і лікування (МОП і ЮНЕСКО 2008). Завдяки цьому рекомендація допомагає впровадити академічну свободу в якості концепції, яка повинна бути захищена на міжнародному рівні, шляхом збільшення перетинів, на яких міжнародне право покликане захищати академічну свободу.

- [1] Загальний коментар CESR №13, 1999 (E / C.12 / 1999/10), пар. 38–40.
- [2] Там же, параграф. 38
- [3] Там же
- [4] Там же, параграф. 19
- [5] Там же
- [6] Раджагопал вважає академічну свободу, що підлягає охороні відповідно до МПГПП. Стаття 19: Rajagopal, B., *Academic Freedom as a Human Right: An Internationalist Perspective*, *Academe*, Vol. 89 (3), 2003, 25–28.
- [7] Див. Також Посібник користувача, зроблений МОП та ЮНЕСКО у 2008 році: МОП та ЮНЕСКО, *Рекомендація МОП / ЮНЕСКО щодо статусу вчителів (1966) та Рекомендації ЮНЕСКО про статус викладацького вищого навчального закладу (1997) МОП / ЮНЕСКО, 2008 («посібник користувача МОП / ЮНЕСКО 2008»).*
- [8] Karran, Terence, *Academic Freedom in Europe: Reviewing Unesco's Recommendation*, *British Journal of Educational Studies* Vol. 57 (2), 2009, 191–215.
- [9] Matsuura, K., «Foreword» in *Standard-Setting in UNESCO Volume I: Normative Action in Education, Science and Culture*. Paris/Leiden: UNESCO Publishing and Martinus Nijhoff, 2007.
- [10] Beiter, K. D., *The Protection of the Right to Education by International Law: Including a Systematic Analysis of Article 13 of the International Covenant on Economic, Social, and Cultural Rights*, Coll. *International Studies in Human Rights*, Vol. 82. Leiden & Boston: Martinus Nijhoff Publishers, 2006.

2.2. ВАЖЛИВІСТЬ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ

Поза цих визначень важливо розуміти роль академічної свободи в заохоченні та захисті прав людини. (Академічній) свободі вираження й мови пропонується захист більшою мірою, ніж іншим формам вираження як для сприйманого вкладу в публічні дебати, так і для якості висловленої думки[1]. Як обговорювалося в розділі 3 цього документа, дослідження та викладання, які відбуваються в університетах, мають велике значення для функціонування суспільства. Це сприяє створенню продуктивної роботи і адміністративної сили при підготовці досліджень та інформації, які можуть формувати політику і стимулювати інновації. Однак вчені не тільки вносять свій внесок в їх суспільство з точки зору викладання. Як згадувалося вище, протягом всієї історії вчені були голосом опозиції проти здійснення примусових або пригнічують повноважень монархіями, релігійними установами та урядами. Крім того, академічна свобода діє як перевірка і урівноваження дій бізнес-сектора[2]. Це все більш важлива функція, оскільки університети переходять з бізнес-структур режиму 1 в режим 2[3]. При збільшенні досліджень, що фінансуються з приватних джерел в університетах, і комерційно фінансуються дослідження в діловому секторі, існує ризик того, що порядок денний досліджень може спотворитися в прагненні до досягнення фінансових ресурсів[4]. Академічна свобода надає платформу для вчених, які критикують корпорації, уряд і їх власні університети і вважають їх підзвітними[5].

Академічна свобода допомагає університетам краще вносити свій вклад в їх роль в суспільстві в якості посередника «соціального розвитку, економічного зростання і підтримки виробництва конкурентоспроможних товарів і послуг, у формуванні та збереженні культурної самобутності, підтримці соціальної згуртованості і, нарешті, в боротьбі з бідністю та заохочення

культури світу»[\[6\]](#). Таким чином, ерозія академічної свободи може попередити ерозію або обмеження інших прав у суспільстві. Краще тоді розуміти академічну свободу як «право народу, а не привілей кількох»[\[7\]](#). Академічна свобода відноситься до індивідуальних, колективних та інституційних прав[\[8\]](#). Ці окремі гілки будуть обговорюватися нижче.

- [1] Vrieling, J., Lemmens, P., Parmentier, S. and the League of European Research Universities (LERU) Working Group on Human Rights, *Academic Freedom as a Fundamental Right*, *procedia Social and Behavioural Sciences*, Vol. 13, 2011, 117–141.
- [2] Thompson, J., *Academic Freedom, Paper presented at the Atlantic Association of Registrars and Admissions Officers Interchange' 1996 Conference, University of New Brunswick at Saint John, 1996.*
- [3] Див. Розділ 1.1. цього робочого документа.
- [4] Eisenberg, R. S., *Academic Freedom and Academic Values in Sponsored Research* *Texas Law Review*, Vol. 66, 1987, 1363–1404.
- [5] Sjoberg, G., *Democracy, Science and Institutionalized Dissent: Toward a Social Justification for Academic Tenure*. *Sociological Perspectives*, Vol. 41, 1998, 697–721.
- [6] Sanchez-Sosa, Juan Jose, and Salomon Lerner-Febres, *Academic Freedom and Social Responsibility: The Role of University Organisations and Possible Instruments for International Monitoring*, *Higher Education Policy* Vol. 15 (4), 2002, p. 385.
- [7] Machlup, F., *Some Misconceptions Concerning Academic Freedom*, *AAUP Bulletin*, Vol. 41, 1955, 753–784.
- [8] Vrieling, J.; Lemmens, P. and Parmentier, S., *Academic Freedom as a Fundamental Right, Advice Paper, League of European Research Universities, 2010.*

2.3 ІНСТИТУЦІЙНА АВТОНОМІЯ І ПРАВО ОСОБИСТОСТІ НА АКАДЕМІЧНУ СВОБОДУ

Це право на інституційну автономію закріплено у розділі V рекомендації МОП / ЮНЕСКО 1997 року під назвою «інституціональні права, обов'язки та відповідальність». Він визначає інституційну автономію як «ступінь самоврядування, необхідний для ефективного прийняття рішень у ВНЗ своєї навчальної роботи, норм, управління і відповідної діяльності у відповідності з системами підзвітності, особливо щодо фінансування, що виділяється державою, і дотримання академічних свобод і прав людини»[\[1\]](#).

Ця інституційна автономія відноситься як до взаємодії між навчальним закладом та зовнішніми суб'єктами, так і до процесу прийняття рішень всередині самого навчального закладу[\[2\]](#). Таким чином, в рекомендації МОП/ЮНЕСКО 1997 року визначаються права викладацького складу «брати участь у роботі керівних органів і критикувати функціонування вищих навчальних закладів, включаючи їх власні» і «політику участі всіх зацікавлених сторін у внутрішніх структурах та практиці прийняття рішень»[\[3\]](#).

Американська Асоціація університетських професорів виділила три способи, за допомогою яких включення голосів викладачів може підвищити загальний рівень академічної свободи в установі:

- 1.Цілі навчання в університетах краще досягаються за участі викладачів у межах їх дисципліни, оскільки вони краще підходять для прийняття рішень про навчальній програмі, стандартах надходження і т. д.

- 2.Оскільки викладачі виконують центральну задачу університету через дослідження і викладання, їм має бути надано статус і голос у структурі університету.

- 3.Так як вони існують в рамках дисципліни факультету краще

вирішувати, що входить в сферу академічної промови[4].

Однак суттєва інституційна автономія не є гарантією академічної свободи, і певну роль відіграють контекстуальні реалії. Наприклад, південноафриканські університети були охарактеризовані як такі, що знаходяться перед «подвійний дилемою». У той час як раніше тільки «білі університети» мають сильне почуття інституційної автономії, їм не вистачає соціальної відповідальності і рівного представництва громадян. Тим не менш, колишні «чорні університети» мають сильне почуття ролі університетів у соціальній підзвітності, але мають меншу незалежність і більш внутрішньо бюрократичні[5].

В рекомендації МОП/ЮНЕСКО 1997 року у визначенні академічної свободи звертається увага на важливість поваги колами наукового товариства державної відповідальності щодо державного фінансування університетів. Кая аналізує дві точки зору державного втручання в кола наукового товариства, які розмежовують між «державним управлінням» і державним втручанням[6]. «Державне управління» описує позитивний вплив демократично обраного уряду на структуру кіл наукової спільноти. Зокрема, держава має можливість вносити позитивні зміни в» рівність, доступ і відшкодування збитків» в університетських умовах[7]. В цьому сенсі підзвітність і нагляд з боку громадськості в результаті державного фінансування можуть підвищити академічну свободу співробітників і студентів.

Однак залежність від державного фінансування і довільного здійснення державної влади являє собою серйозну загрозу для наукових кіл[8]. Наприклад, у Гані політичним діячам вдалося підірвати автономію університетів, заявивши, що наукові кола не відповідають інтересам і реалій суспільства[9].

В цьому розділі підкреслюється багаторівнева реальність інституційної автономії. У той час як автономія від держави може захистити університети від необґрунтованого втручання або пригнічення, держава може також сприяти академічній свободі в університетському середовищі, яке є стійким до таких змін. Крім того, на матеріальному рівні інституційна автономія може сприяти розширенню академічної свободи університетської освіти за рахунок залучення співробітників і викладачів. З іншого боку,

участь персоналу обов'язково гарантує розширення свобод. Таким чином, важливо розширити повноваження академічного адміністратора по відношенню до державного бюрократа, а також розширити можливості окремих академіків по відношенню до інституційного менеджера»[\[10\]](#).

При аналізі академічної свободи на мікрорівні аналізуються індивідуальні права викладачів і студентів вищих навчальних закладів. На рівні дослідника та викладацького складу це право визначається в рекомендації МОП/ЮНЕСКО 1997 року як «право без обмеження встановленої доктрини на свободу викладання і обговорення, свободу проведення досліджень та розповсюдження та публікації їх результатів, свободу вільно висловлювати свою думку про заснування або системи, в яких вони працюють, свободу від інституційної цензури і свободу брати участь у роботі професійних або представницьких наукових органів»[\[11\]](#). У той час як елементи індивідуального права внутрішньо зосереджені в установі, вчені також мають індивідуальне право брати участь у громадських дебатах в своїй області знань[\[12\]](#). Крім того, в рекомендації МОП/ЮНЕСКО 1997 року також підкреслюється важливість забезпечення гарантій володіння житлом, а також права вчених на участь в структурі управління університетами[\[13\]](#).

- [1] *ILO/UNESCO 1997 recommendation, Section V, sub-section A, part 17. See also: ILO/UNESCO 2008 User guide.*
- [2] *Vrieling, J.; Lemmens, P. and Parmentier, S., 2010, op. cit.*
- [3] *Рекомендація МОП / ЮНЕСКО від 1997 року, розділ VI, підрозділ B, частина 31 та 32. Див також: Посібник користувача МОП / ЮНЕСКО 2008 року.*
- [4] *American Association of University Professors, On the Relationship of Faculty Governance to Academic Freedom, Academe Vol. 80 (4), 1994, 47–49.*
- [5] *Bentley, K. A.; Habib, A.; Morrow, S. and Council on Higher Education (South Africa), Academic Freedom, Institutional Autonomy and the Corporatised University in Contemporary South Africa, Pretoria: Council on Higher Education, 2006.*
- [6] *Kaya, H. O., «Academic Freedom, Institutional Autonomy and the Search for Relevancy in Higher Education in South Africa», in CHE Regional Forum on Government Involvement in Higher Education, Institutional Autonomy and Academic Freedom, Johannesburg, South Africa, 2006 (http://www.che.ac.za/sites/default/files/publications/d000115_Academ*
- [7] *Там же*
- [8] *Kaya, H. O., 2006, op. cit.*
- [9] *Bentley, K. A.; Habib, A.; Morrow, S. and Council on Higher Education (South Africa), Academic Freedom, Institutional Autonomy and the Corporatised University in Contemporary South Africa, Pretoria: Council on Higher Education, 2006.*
- [10] *Там же*
- [11] *Рекомендація МОП / ЮНЕСКО 1997 року, розділ VI, підрозділ A, частина 27.*
- [12] *Van Ginkel, H., Academic Freedom and Social Responsibility – the Role of University Organisations, Higher Education Policy, Vol. 15 (4), 2002, 347–351.*
- [13] *Chatham House, (2010). «Academic Freedom and the Law.» Summary of the International law discussion group meeting held at Chatham House.*

2.4 ЕРОЗІЯ АКАДЕМІЧНОЇ СВОБОДИ

Недавні події в Європі показали, що Академічна свобода може піддаватися масовому тиску з боку політичної влади. Після спроби перевороту в липні 2016 року турецький уряд зробив кроки по демонтажу більшої частини структури турецького вищої освіти за допомогою чисток, обмежень і затверджень центрального контролю», включаючи заклик до відставки усіх державних чи приватних деканів університетів[1]. У квітні 2017 року угорський парламент прийняв закон, який, здавалося, був спрямований безпосередньо на знаменитий угорський Центральноевропейський Університет (CEU) США. Встановивши ряд критеріїв для роботи приватних університетів в Угорщині, парламент може фактично закрити заклад, відомий своїм незалежним і високоякісним викладанням і дослідженнями[2]. Оскільки ці політичні посягання на академічну свободу викликають обурення у міжнародному науковому співтоваристві[3], вони як і раніше показують, що академічні інститути, навіть у країнах, де існує ustalена традиція сильних університетів, уразливі і можуть бути легко згорнуті з політичних або економічних причин. Академічна свобода залишається крихким політичним і правовим досягненням.

Ситуація стає ще більш складною, коли обмеження академічної свободи майже представляється структурною проблемою, як, наприклад, у разі академічної свободи в релігійних установах. В принципі, університети повинні бути «морально й інтелектуально незалежною від усіх політичних і релігійних авторитетів»[4]. Однак, мета і місія релігійних університетів, щоб мати деяку ступінь спорідненості з релігійною владою. Це підриває інституційну незалежність в якості направляючої руки того, хто спонсорує релігійний орган (наприклад, церква здійснює вплив на навчальний план і стандарти викладання університету).

Академічна свобода, як обговорювалося вище, заохочує мінливе

поняття істини, у якому істина і факт відкриті для обговорення на основі наукових методів дослідження. Де релігійні інститути відрізняються, адже їх концепції істини — релігійні. Це створює доктринальні кордони навколо рівня дослідження, дозволеного для співробітників і студентів. Релігійний університет вважає деякі істини — самоочевидними, і дозвіл дебатів по релігійним аксіомам підірве релігійну місію установи. Цікаво, що затверджується, що світське застосування академічної свободи до релігійного університету зробило б цю установу відмінною у викладанні від світського університету[5]. Це в кінцевому рахунку підірве інституційну місію університету, яка є ядром організації.

Нарешті, як і багато інших прав людини, Академічна свобода може зазнавати деяких обмежень за умови, що вона служить законної мети і є спів мірною до мети, досягнення якої вона прагне. Таким чином, Комітет ООН з прав людини (КПЛ) вважає, що французький закон, який забороняє оспорювати злочини проти людяності[6], і тим самим може покласти край науковій роботі, яка хоче довести не існування нацистського плану знищення єврейського народу в газових камерах, не порушує права на академічну свободу[7]. КПЛ вважає, що обмеження, яке накладається цим законом на академічну свободу, пропорційне його законній меті[8].

[1] Див. Заяву Ради Американської асоціації досліджень, 28 липня 2016 року (<https://www.theasa.net/about/advocacy/resolutions-actions/resolutions/statement-academic-freedom-turkey>)

[2] Відповідно до нового закону науковцям з інших країн було набагато важче викладати там. Закон також вимагає, щоб іноземні університети в Угорщині мали університетські містечка у своїй рідній країні, що не стосується СЕУ.

[3] Див., Наприклад, щодо ситуації в Туреччині в 2016 році, заява АС щодо Туреччини (див. Вище) або заяву про солідарність з університетами та вченими Європейської асоціації університетів (ЄАВ) (<http://www.eua.be/activities-services/news/newsitem/2016/10/31/autonomy-and-academic-freedom-under-further-pressure-in-turkey-eua-statement-of-solidarity-with-universities-and-scholars>)

[4] Див., Наприклад, Рекомендацію 1762 (2006) Парламентської Асамблеї Ради Європи (ПАРЄ) про університетську автономію та академічну свободу, параграф. 7

[5] Thiessen, E. J., *Academic Freedom and Religious Colleges and Universities: Confronting the Post-modernist Challenge*,» *Paideusis*, Vol. 10 (1), 1996, p.3—16.

[6] Закон №90—615 від 13 липня 1990 р. Про покарання за расистські, ксенофобні або антисемітські дії.

[7] *Human Rights Committee, Robert Faurisson v. France, Communication no. 550/1993 (19 July 1995)*

[8] Там же, параграф. 9.6: «Оскільки заяви, зроблені автором, прочитані у повному обсязі, були характерними для того, щоб піднімати або посилювати антисемітські почуття, це обмеження слугувало повазі єврейської громади до життя без страху перед атмосферою антисемітизму. Тому Комітет робить висновок, що обмеження авторської свободи вираження поглядів є допустимим відповідно до пункту 3 (а) статті 19 Пакту».

3. РОЛЬ НАУКОВОЇ СПІЛЬНОТИ У НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Роль наукової спільноти у національній правозахисній системі не така самоочевидна, як роль таких структур, як уряд, парламент, суди, правоохоронні органи, засоби масової інформації або громадські організації. Навіть не зважаючи на те, що вищі навчальні заклади можуть бути як державними, так і приватними суб'єктами, вони часто розглядаються як частина громадянського суспільства, що є одним із недержавних структур національної системи захисту прав людини.[\[1\]](#)

Ґрунтуючись на інформації, отриманої з університетських програм та проектів щодо розвитку потенціалу захисту прав людини,[\[2\]](#) цей розділ містить деякі загальні думки про роль наукової спільноти в національній правозахисній системі.

[\[1\]](#) *Посібник для посольств країн-членів ЄС: Зміцнення національної системи захисту прав людини, відділ прав людини Міністерства закордонних справ Нідерландів, Чеське головування в Європейському Союзі, 2009, 91—98.*

[\[2\]](#) *Робота спирається на неопубліковані програмні документи Данського інституту прав людини щодо розвитку потенціалу університетів та наукової спільноти в Азії та Західній Африці, а також на інформацію з тих же питань, доступну в Інтернеті.*

3.1. КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ЗАГАЛЬНОЇ РОЛІ НАУКОВОЇ СПІЛЬНОТИ У НАЦІОНАЛЬНІЙ СИСТЕМІ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ

Наукова спільнота, що розуміється як всі компоненти, визначені в даній роботі (спільнота установ, фізичних осіб, залучених в сфері освіти і наукових досліджень на високому рівні, а також проведена освітня та дослідницька діяльність),^[1] відіграє дві основні ролі в національній правозахисній системі. По-перше, вона виробляє незалежні знання про права людини, по-друге, забезпечує високий рівень підготовки в області прав людини. Ці дві основні ролі дозволяють науковій спільноті забезпечувати національну правозахисну систему відповідними неупередженими знаннями про права людини, а також кваліфікованими фахівцями у цій сфері, що є надзвичайно важливим для її належного функціонування. Обидві ці ролі можуть виконувати як державні, так і приватні установи, якщо вони здатні функціонувати незалежно від державного та приватного ідеологічного, політичного, економічного або іншого тиску.

Наприклад, наукова спільнота бере участь у розвитку ресурсної бази щодо прав людини, таким чином даючи можливість для стійкого розвитку у сфері захисту та популяризації прав людини. Знання, отримані з досліджень, ґрунтуються на наукових методиках та піддаються ретельному академічному вивченню та контролю якості. Вони доступні національним і міжнародним науковим співтовариствам та через інформаційну роботу і навчання поширюються серед інших суб'єктів національних правозахисних систем. Остання частина також вимагає розвитку педагогічних та

комунікаційних можливостей наукової спільноти, а також і волі та спроможності серед інших суб'єктів національної правозахисної системи взаємодіяти з науковою спільнотою і отримувати від неї ці знання.

Завдяки усім цим компонентам наукова спільнота бере участь у розробці дослідних проектів із залученням дослідників та інших учасників. Наукова спільнота працює над тим, щоб поширювати ці ідеї до зацікавлених осіб та закріпити права людини в різних дисциплінах шляхом створення навчальної програми з прав людини. Всі ці заходи є важливими елементами у формуванні культури прав людини як всередині наукової спільноти, так і в суспільстві. У зв'язку з цим, зміцнення потенціалу прав людини у науковій спільноті є важливим процесом, який передбачає участь багатьох суб'єктів національної правозахисної системи. Робота парламенту, яка передбачає проведення досліджень та фінансування вищої освіти, є життєво важливою, а впровадження загальної структури для університетських навчальних програм міністерствами освіти та наукових досліджень стане основою для подальшої роботи. Нарешті, існує багато суб'єктів громадянського суспільства та бізнесу, які різними способами можуть бути пов'язані з науковими дослідженнями та навчанням в галузі прав людини. Крім того, розробка навчальних програм та дослідницьких проектів з використанням підходу, заснованого на правах людини,^[2] допомагає розвивати культуру прав людини, де увага зосереджена як на сутності прав людини, так і на їх дотриманні. Загалом під час цих різноманітних взаємодій та співпраці, права людини обговорюються, ставляться під сумнів, їх реалізація уважно вивчається, неформально контролюється та оцінюється. У зв'язку з цим, наукова спільнота також відіграє важливу роль у «перекладі»^[3] та «локалізації»^[4] міжнародних прав людини в національних контекстах. Розробка та проведення дослідницьких проектів та навчальних модулів з прав людини допомагає зробити їх зрозумілими, актуальними та здійсненними.

Вивчаючи роль наукової спільноти в рамках систем захисту прав людини, дуже важливо докладати зусиль для скорочення розриву між теорією та практикою. Наукова спільнота, як суб'єкт національних правозахисних систем, повинна відігравати певну

роль у намаганнях захищати та просувати права людини, навіть якщо це здійснюється лише опосередковано шляхом проведення досліджень та тренінгів. Тим не менш, ці заходи повинні відповідати сучасним реаліям діяльності щодо захисту та просування прав людини. Тому наукові установи та окремі особи повинні мати змогу проводити дослідження та тренінги, що будуть актуальними для усіх зацікавлених сторін, шляхом поєднання теоретичної та концептуальної роботи з контекстом та реаліями. Це ні в якому разі не перешкоджає науковцям проводити фундаментальні дослідження, які безпосередньо не поєднані із конкретними наслідками, що є одним із основних положень діяльності наукової спільноти. Це лише підкреслює, що наукова спільнота, будучи суб'єктом національних систем захисту прав людини, також повинна підтримувати зв'язок з контекстом та практичними реаліями захисту та просування прав людини. Цього можна досягнути, наприклад, через залучення зацікавлених у правозахисній діяльності сторін, що будуть розробляти та проводити дослідницькі заходи або впроваджувати навчальні курси для вчених і правозахисників. Також це може бути зроблено шляхом поширення інформації для інших членів національних правозахисних систем у формі консультування державних органів, проведення клінічної роботи або інших способів співпраці з державними суб'єктами та громадянським суспільством.

Нарешті, як і будь-який інший член, наукова спільнота є пунктом доступу до національної системи захисту прав людини. Заходи за участю наукової спільноти можуть призвести до контактів з іншими суб'єктами національної правозахисної системи через проведення навчальної та науково-дослідницької діяльності. Це особливо актуально в умовах, коли інші державні суб'єкти не готові безпосередньо взаємодіяти з правозахисною діяльністю. Створення науково-дослідницького та навчального простору, де ведеться обговорення питань прав людини у науковий, тобто задокументований та об'єктивний спосіб, може дати можливість для проведення широких політичних та громадських дебатів з питань прав людини. За умов, коли права людини часто є предметом оспорювання, наукова спільнота може допомогти все обговорити та зрозуміти. Крім того, інтеграція прав людини

в навчальні програми з права, політичні науки або соціологічні дослідження допоможе краще проінформувати та підготувати майбутніх правозахисників, державних службовців та державних управлінців.

У цьому загальному викладі ролі наукової спільноти у національній системі захисту прав людини не можна оминати той факт, що позиція наукової спільноти стосовно інших представників правозахисних організацій стикається з певними проблемами.

[1] Див. вступ.

[2] Див. робота, проведена ООН щодо підходу, що базується на правах людини: <http://hrbportal.org/the-human-rights-based-approach-to-development-cooperation-towards-a-common-understanding-among-un-agencies>.

[3] Про концепцію трансляції прав людини у вітчизняні контексти див.: Merry, S.E.: *Human Rights and Gender Violence: Translating International Law into Local Justice*. Chicago, IL: Chicago University Press, 2006.

[4] Про концепцію локалізації прав людини див.: De Feyter, K.; Parmentier, S.; Timmerman, C. and Ulrich, G. (eds.), *The Local Relevance of Human Rights*. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

3.2 ВИКЛИКИ І ДИЛЕМИ

Наукова спільнота стикається з багатьма викликами та дилемами як суб'єкт національної правозахисної системи.

По-перше, наукова спільнота — це складний суб'єкт. Вищі навчальні заклади, як вже було згадано раніше, можуть бути державними або приватними установами. Державні університети можуть бути як посередником (викладання та наукові дослідження) або діячем (залучення, наприклад, недержавних організацій та правозахисників), так і безпосереднім порушником прав людини (наприклад, шляхом дискримінації студентів).^[1] Приватні університети також повинні дотримуватися національного законодавства, зокрема, законів про заборону дискримінації в освіті.

По-друге, університетам та дослідникам може бракувати легітимності та підтримки в певних ситуаціях, коли вони вважаються пов'язаними з владою, чи надто близькими до опозиції.^[2] Наприклад, було помічено, що в деяких західноафриканських країнах, таких як Нігер або Малі, коли відбувається зміна режиму, університети стають притулком опозиції до наступних виборів. У цих умовах університети сприймаються як місця політичної опозиції, де легко отримати доступ до освіченої молоді країни. Навіть незважаючи на те, що такі маятникові переміщення між урядом та науковою спільнотою не так шкодять якості досліджень та викладання в академічних установах, вони можуть мати наслідки з точки зору державної політики та фінансування університетів та науково-дослідних установ. Виконавча влада може не бажати підтримувати такі академічні установи. Тому важливо, щоб наукова спільнота (інституції та окремі особи) могла зберігати об'єктивність та науковий рівень у своїй дослідницькій та педагогічній діяльності як на практиці, так і на вигляд.

Нарешті, залучення у діяльність з консультування та поширення інформації політичних сил, громадянського суспільства та ЗМІ може запламувати імідж наукової спільноти як нейтральної території з

виробництва та розповсюдження знань. Обговорення у Гарвардській юридичній школі 2004 року вказало на дилему, яка може існувати для університетів під час взаємодії із громадянським суспільством, що працює в сфері прав людини, а також виникло питання, чи є наукова спільнота (вищі навчальні заклади та дослідники) частиною правозахисного руху, чи вона знаходиться поза його межами, як, можливо, важливий союзник.^[3] В цілому, університетам та науковцям може бути важко зберігати нейтральну відстань від глобальних та місцевих питань прав людини. В рамках досліджень з прав людини ця складність стала відправною точкою для великих та міждисциплінарних міркувань щодо методології та способів досліджень у сфері прав людини. Було визнано, що значна частина таких досліджень мала на меті прискорити впровадження правозахисних стандартів, що посприяло певному методологічному недбальству з точки зору розробки питань, про які йде мова, або методів, що використовуються в юридичних та інших дослідженнях соціальних наук.^[4] Сьогодні цей недолік досліджень в галузі прав людини коректується за допомогою великих методологічних та спрямованих на зміцнення потенціалу зусиль всіх членів наукової спільноти: інститутів, наукових працівників, наукових досліджень та освіти в галузі прав людини. На практиці, якщо наукова спільнота має відігравати важливу роль у національній правозахисній системі, вона повинна зміцнювати свою спроможність проводити дослідження та здійснювати освітню діяльність, яка базується на збалансованому та об'єктивному підході до питань захисту прав людини так само, як і на науковій методології та методах. Це справедливо для всіх видів діяльності, які наукова спільнота передбачає взяти на себе: освіта в галузі прав людини, дослідження з прав людини та підтримка інших учасників національної правозахисної системи.

[1] Приклади порушень прав людини численні, як декілька разів згадувалося у видавництві Гарвардської школи права 2004 року: виключення деяких осіб з університету, ставлення до жінок, ставлення до вразливих меншин та людей з інвалідністю, домінування мови в постколоніальному контексті тощо.

[2] Див. Розділ 3.1 про роль наукової спільноти в суспільстві.

[3] Публікація Гарвардської школи права, 2004.

[4] *Andreasen, B. A.; Sano, H-O.; McInerney-Lankford, Siobhán (eds), Research Methods in Human Rights, Edward Elgar, 2017, с.2; див. також: Grünfeld, P. and Kamminga, M. T. (eds), Methods of Human Rights Research, Intersentia, 2009, та особливо Brems, Eva on «Methods in Legal Human Rights Research», 77–90.*

ВИСНОВКИ

Ситуація в науковій спільноті дуже сильно відрізняється в залежності від академічної та політичної традиції в країні, культурних поглядів на вищі навчальні заклади, а також місця, яке їм відводиться у будівництві держави та національної самобутності. У більшості випадків наукові кола (включаючи всі їх складові) є престижним інститутом, але в деяких інших випадках вони є безперспективними з точки зору можливостей працевлаштування, кар'єри чи економічного майбутнього. Важливо розуміти і охоплювати усі ці різні умови, а також розуміти, що вони означають в плані забезпечення партнерства з академічними установами та окремими особами.

Підтримка наукової спільноти у проведенні якісних досліджень та наданні освіти, які будуть використовуватися усіма суб'єктами національних правозахисних систем, має надзвичайно важливе значення для забезпечення повного функціонування цієї системи, а також для накопичення критичної маси добре документованих, місцевих знань про права людини у країні.

Академічна свобода співробітників університетів та дослідників і автономний статус університетів мають вирішальне значення для функціонування наукової спільноти. Незалежно від того, чи залежать університети та науково-дослідні установи від державного або приватного фінансування, вони повинні бути в змозі самостійно вирішувати, як використовувати надані їм кошти, а також бути здатними забезпечити академічну свободу своїм співробітникам та дослідникам.

Те, що вірно для всіх громадських суб'єктів національної правозахисної системи, також вірно для наукової спільноти: політична готовність для того, щоб ці інституції працювали і пов'язаний з цим постійний розподіл фінансових та людських ресурсів має першорядне значення для дійсної ролі, яку наукова спільнота відіграватиме у сфері захисту та просування прав людини. Економічна безпека, наприклад, є необхідною для створення безперервного потоку знань. Незважаючи на те, що обмеження ресурсів, доступних для науковців, залишається глобальним явищем, залучення наукової спільноти до досліджень з прав людини та викладання високого рівня посилюється скрізь як за рахунок державного бюджету, так і за рахунок міжнародних

спонсорів. У країнах, що розвиваються, це вимагає довгострокової співпраці з науковою спільнотою, а також наявності загального уявлення про те, як зміцнити роль науковців в рамках національної системи захисту прав людини.